

УДК 34.096

Едуард Олександрович МУЗИЧУК,
студент групи Ф-6-ПЗдср-17-1 ХНУВС*Науковий керівник: старший викладач кафедри теорії та історії держави
і права факультету № 1 ХНУВС кандидат юридичних наук Кріцак І. В.***СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ**

Беззаперечним є той факт, що сьогодні у світі відбувається своєрідний правовий обмін, згідно якого країни англосаксонської правової системи застосовують в судовій практиці кодифіковане законодавство Європейського Союзу, а країни романо-германської системи дедалі частіше застосовують судовий прецедент. Тому, враховуючи європейську спрямованість розвитку нашої країни, заяви та дискусії з приводу законодавчого закріплення судового прецеденту як джерела права вже не викликають подиву.

Тут варто згадати рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/20041 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ст. 69 КК України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) в якому зазначається, що «одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [1].

Отже безперечним є те, що судові прецеденти мають визнаватися джерелами права, позаяк фактично належать до соціальних регуляторів та елементів права.

Як правило, під *судовим прецедентом* розуміється рішення суду в конкретній справі, яке є обов'язковим для суду тієї самої або нижчої інстанції при вирішенні аналогічних справ. Відповідно у його основі лежить факт повторюваності певних суспільних відносин та принцип, згідно з яким подібні справи повинні вирішуватися аналогічно. Тобто суди не можуть переглядати прецеденти за своїм розсудом, а мають додержуватися правила, встановленого при розгляді попередньої аналогічної справи, або враховувати це правило, якщо його аргументація є досить переконливою. У зв'язку з чим можна зробити висновок, що судовий прецедент спрямований на забезпечення єдності судової практики, що відповідає вимогам справедливості та рівного ставлення до всіх осіб в однакових ситуаціях.

В сучасній правничій науці ведеться дискусія щодо доцільності визнання рішень судів судовими прецедентами. Так, одні вчені вважають, що компетенція суду має обмежуватися лише тлумаченням норм права і не передбачати нормотворчих повноважень. Інші автори вважають, що Україна поступово рухається до прецедентної системи права, яку використовує весь світ. Вони вважають, що судові прецеденти виконують провідну роль у правовому регулюванні, оскільки завдяки їм конкретизуються закони, заповнюються прогалини в праві. Окремі автори заперечуючи існування в Україні прецедентної системи права, звертають увагу на те, що Україна ще не готова до визнання прецедентної системи права, оскільки для цього потрібен певний рівень довіри до суду, якого бракує в Україні. Недосконалість та подекуди абсурдність судової системи, відсутність об'єктивного відбору кандидатів на посаду судді, повна безвідповідальність та свавілля суддів не можуть бути усунені за допомогою права судового прецеденту [2].

Аналіз юридичної літератури, дозволив виокремити такі *види судових прецедентів*: 1) прецедент, що створений на основі загального права, та прецедент, що створений на основі писаного права. Тобто мова йде про прецеденти, що створюють нові правові положення, та прецеденти тлумачення норм права; 2) вертикальний прецедент за якого рішення вищого суду є обов'язковими для нижчих судів та горизонтальний, рішення того самого суду є обов'язковими для нього при вирішенні наступних справ.

До загальних ознак судового прецеденту варто віднести: високий рівень визначеності, нормативності, а також динамічності; судовий прецедент і судова практика виступають класичними формами суддівського права (судової правотворчості) як окремого різновиду правоустановчої діяльності; характерний вищим судовим інстанціям (в Україні – Верховному Суду, Конституційному Суду та рішенням Європейського суду з прав людини); є результатом судового рішення (висновки Верховного Суду, рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного суду України); має загальнообов'язковий характер при вирішенні аналогічних справ; спрямований на забезпечення єдності судової практики, зменшення навантаження на суддів, забезпечення єдності правозастосовної практики; сприяє швидкому розгляду великої кількості однотипних справ; є дієвим інструментом боротьби із корупцією всередині системи; нормативне значення має не все судові рішення, а лише його мотивувальна частина; реалізуючи судовий прецедент судова влада вирішує прогалини в законодавстві; під час винесення рішення суд повинен ґрунтуватися не тільки на нормах закону, а й брати до уваги існуючу практику; рішення суду має одночасно відповідати як встановленим нормам, так і практиці, та не суперечити один одному.

5 грудня 2017 року набули чинності нові редакції Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу й Кодексу адміністративного судочинства [3]. Одним з їх нововведень стало введення поняття «зразкова справа» і «типова справа» для прискорення розгляду великої кількості однотипних правових спорів. Відповідно до законодавства, якщо у провадженні одного або декількох адміністративних судів є типові адміністративні справи, велика кількість яких визначає доцільність ухвалення зразкового рішення, суд, що розглядає одну або більше таких справ, може звернутися до Верховного Суду з цим проханням. У такій ситуації Верховний Суд розглядає зразкову справу як суд першої інстанції. При цьому типовими вважаються справи, у яких відповідачем у яких є один і той самий суб'єкт владних повноважень (його відокремлені структурні підрозділи), а спір виник з аналогічних підстав, у відносинах, що регулюються одними нормами права, у відносинах, в яких позивачами заявлено аналогічні вимоги. У рішенні суду, ухваленому за результатами розгляду зразкової справи, Верховний Суд повинен серед іншого вказати ознаки типових справ, обставини зразкової справи, які обумовлюють типове застосування норм матеріального права та порядок застосування таких норм.

Цю процедуру розроблено за прикладом «пілотних рішень», які приймає Європейський суд з прав людини.

Як приклад реалізації судового прецеденту можна привести розгляд 26 березня 2018 р. Верховним Судом у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду зразкової справи про оформлення паспорта громадянина України у формі паспортної книжечки. Так, позивачка просила суд зобов'язати райвідділ Управління Державної міграційної служби України в Житомирській області оформити та видати їй бланк паспорта у формі паспортної книжечки. Верховний Суд відмовив у задоволенні позовних вимог. За словами головуючого судді у справі, голови Касаційного адміністративного суду Михайла Смоковича, порядок видачі паспортів у формі книжечки може бути забезпечений лише у разі прийняття відповідних змін до законодавства Верховною Радою України. Існуюче законодавче регулювання виключає таку можливість. Відповідно до ч. 3 ст. 291 КАС України суди при вирішенні аналогічних справ мають враховувати правові висновки Верховного Суду у рішеннях, ухваленому у зразковій справі [4].

Іншим прикладом реалізації судового прецеденту є те, що 15 лютого 2018 року Верховний Суд розглянув зразкову справу про подання Харківського окружного адміністративного суду й виніс щодо нього рішення. У цих справах один відповідач – Пенсійний фонд, аналогічні позивачі – пенсіонери органів внутрішніх справ і однакові позовні вимоги – перерахунок і виплата підвищених пенсій з 1 січня 2016 року відповідно до зміни законодавства. Верховний Суд ухвалив задовольнити вимогу позивачів про перерахування пенсій. Рішення Верховного Суду застосовується до всіх аналогічних суперечок в обов'язковому порядку [5].

Підсумовуючи вищевикладене, зробимо такі висновки:

1. Під судовим прецедентом варто розуміти винесене по конкретній справі рішення суду, обов'язкове до застосування при вирішенні аналогічних питань з однорідних категорій справ.
2. Застосування судового прецеденту в Україні є нагальною потребою, для реалізації якої створені як правові, так і політичні передумови. Судовий прецедент займає самостійне місце в системі джерел національного права.
3. На сьогодні судовий прецедент як джерело права в Україні вже використовується. Адже, виходячи з положень процесуального законодавства, підставою для касаційного перегляду рішення є неоднакове застосування судами одного і того ж положення закону. Це підтверджує існування в Україні судового прецеденту та посилання на нього. Прямим підтвердженням існування судового прецеденту як джерела права в нашій державі є численні рішення Конституційного та Верховного Судів, рішення Європейського суду з прав людини, які є загальнообов'язковими для виконання. Фактичним підтвердженням існування судового прецеденту в Україні є законодавче закріплення таких понять як «зразкова справа» і «типова справа» у Кодексі адміністративного судочинства. Ведення цих понять, є важливим кроком для впровадження судового прецеденту в Україні. Сам факт визнання за Верховним Судом права на створення судового прецеденту є кроком вперед на шляху розвитку України як соціальної, правової держави насамперед тому, що відбувається зміна сприйняття права та судової практики у суспільстві. Судові рішення у зразкових справах набувають ознаки реального носія об'єктивної інформації та джерела права.
4. Законодавче закріплення судового прецеденту сприяє забезпеченню передбачуваності та єдності правозастосовної практики, швидкому розгляду великої кількості однотипних справ, зменшенню навантаження на суддів, а отже і більш швидкому та ефективному вирішенню спорів, кращому мотивуванню судових рішень, оскільки кожен суддя матиме основу для вирішення конкретної справи, а отже, й чітке уявлення про можливість застосування тієї чи іншої норми права в певній категорії справ. Натомість нагальною та необхідною є систематизація судових рішень.

Список бібліографічних посилань

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : від 02.11.2004 № 15-рп/20041. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
2. Перспектива введення в Україні судового прецеденту як джерела права // Правовий тиждень : газ. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=120594> (дата звернення: 13.04.2018).
3. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
4. Верховний суд виніс рішення у зразковій справі про оформлення паспорта. *Українське право*. 27.03.2018. URL: <http://ukrainepravo.com/news/ukraine/verkhovnyy-sud-vynis-rishennya-u-zrazkoviy-spravi-pro-oformlennya-pasporta/> (дата звернення: 14.04.2018).
5. Верховний Суд постановив перерахувати пенсії колишнім працівникам органів внутрішніх справ. *Українські Новини*. 16.02.2018. URL: <https://ukranews.com/ua/news/547807-verkhovnyy-sud-postanovyv-pererakhuvaty-pensii-kolyshnim-pracivnykam-organiv-vnutrishnikh-sprav> (дата звернення: 14.04.2018).

Одержано 17.04.2018

УДК [340:321.01](477)

Едуарда Вікторівна ОВЧАРЕНКО,

курсант групи Ф4-101 ХНУВС

Науковий керівник: доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС кандидат юридичних наук Лазарєв В. В.

УКРАЇНА ЯК ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Нової державності виникли ще в період античності. Проте власне теорія правової держави є продуктом буржуазної доби. Вона формувалася в історичному і духовному контексті доби Просвітництва як протипага свавілля феодальних правителів і уявленням про дарований характер прав і свобод людини. На сьогодні, підходи до розуміння правової держави перебувають у русі і не є завершеними.